

פרשת יתרו תשע"ח

פנינים מרבני האור החיים הקדוש

לברר את כוונת הכתוב. לכן אי אפשר לומר שהתואר של 'איש' המוזכר בכתוב, איננו תואר של חשיבות, כיון שלפי זה לא נוכל לברר את כוונת הכתוב – מי השתחוה למי.

ולכן צריך לומר שהתואר של 'איש' בפסוק הזה, הוא תואר של חשיבות. ולפי"ז נוכל להכריע ולברר שמשם הוא זה שהשתחוה ליתרו, שהרי רק משה זכה להיות מוכתר עם תואר "החשיבות" של 'איש'. ולפי זה כשהכתוב אומר 'וישתחו וישק לו וישאלו איש לרעהו' לא סתם הכתוב כוונתו אלא כוונתו מבוארת, שמשם – המתואר בלשון חשיבות של 'איש', הוא זה שהשתחוה ונשק ליתרו חותנו.

[ומוסף] האוה"ח שגם התואר של 'אנשים' – שאמרו חז"ל (במדבר"ר טז ה) שהוא לשון של חשיבות, איננו תואר של חשיבות [כש[הוא] יהי במקום הזכרת שמם". וזה מבואר ממה שד' כינה את שרי מואב עם התואר של 'אנשים' בפרשת בלק באומרו 'מי האנשים האלה עמך' (במדבר כב ט). ורק באופן שכבר מוזכר שמות האנשים – ואעפ"כ חוזר הכתוב לכנותם עם התואר של 'אנשים', אז הוא שנחשב הלשון של 'אנשים' כתואר של חשיבות ושררה].

אדם הזוכה שמלאך מדבר אליו האם הוא נביא – מחלוקת הרמב"ם והרמב"ן ושיטת האוה"ח בזה

(א) הנה נחלקו הרמב"ם והרמב"ן בענין אדם שנמסר אליו דבר ד' על ידי מלאך, האם הוא נעשה עי"ז לנביא או שמו רק אדם שידבר אליו ד' היא נחשב נביא. שיטת הרמב"ם (הל' יסוה"ת פ"ז ה"ו ועוד) הוא שזה נחשב לנבואה, והאיש הזה הוא נביא. אולם הרמב"ן (ריש פרשת וירא) חולק על הרמב"ם וסובר שאין זה נבואה, והאיש הזה איננו נביא. ויש לשאול, מהו שיטת האוה"ח בזה, האם האוה"ח סובר כהרמב"ם או כהרמב"ן. [וכנראה שדעת המקובלים הוא כהרמב"ן (כן נראה ממש"כ בספר המפתח (שם) וכ"כ השערי אורה (שער ג-ד)].

והנה זה לשון האוה"ח (יח כג) "כי הנה ידוע הוא עוצם הכח אשר יצטרך לאיש נביא. וצא ולמד ממאמרי דניאל בדבר אליו מלאך, ומוזה תשכיל לדברות קל. ולזה תמוצא שאמרו ז"ל (שבת צב). אין נבואה שורה אלא על גבור". והיינו שהאוה"ח בא להוכיח שצריך כח גדול בכדי להיות מסוגל לקבל נבואה מד'. [ולכן מתחיל האוה"ח את הוכחתו מדבר קל – "מאמרי דניאל בדבר אליו מלאך", ועולה אח"כ האוה"ח אל דבר כבר – "דברות קל"].

והסבר דברי האוה"ח הוא כך (לענ"ד): האוה"ח כותב יסוד, שבכדי שיהא האדם מסוגל לקבל נבואה צריך שיהא לו הרבה כח. וההוכחה לזה הוא, שהרי אפילו אצל דניאל – שלא הי' נביא ורק מלאך ד' דיבר אליו, מצינו שנתבטלו חושיו והוא נפל על פניו בהגיע אליו דברי המלאך (עי' דניאל י ח-ט), אי"כ כל שכן הדבר שבשמוע האדם 'דברות קל' יצטרך האדם לכה גדול בכדי שהוא לא יפול ארצה כפגור מת.

[כנלענ"ד] כוונת האוה"ח במש"כ "וצא ולמד כו' ומוזה תשכיל כו'". וכן הוא ג"כ כוונת האוה"ח בפרשת בעלולות (במדבר יב ו) במש"כ "ואמרו אנשי אמת כו' בדבר המלאך לדניאל כו' ומוזה תשער איך יוכל לעמוד בדבר אלוקים כו' צורה" עיי"ש]. ולפי"ז מבואר שהאוה"ח סובר כהרמב"ן, שהאדם שמלאך מדבר אליו, איננו נביא, כי רק באופן שד' מדבר אליו נחשב הדבר כנבואה ורק אז הוא שיקבל האדם את התואר של 'נביא'.

בנ"י לא שמעו את השמונה דברות אחרונות מפי ד' אלא מפי מלאך – כיון שיצתה נשמתם

התואר של 'איש' מצד עצמו איננו תואר המורה על חשיבותו של האדם

"ויצא משה לקראת חתנו וישתחו וישק לו וישאלו איש לרעהו לשלום ויבאו האהלה" (יח ז). ומוזה שהפסוק אומר לשון יחיד – 'וישתחו וישק לו', מבואר, שרק אחד מהם [-משה או יתרו] השתחוה לחבירו. ולפיכך כתב רש"י: "וישתחו וישק לו. איני יודע מי השתחוה למי, כשהוא אומר 'איש לרעהו', מי הקרוי איש, זה משה, שנאמר (במדבר יב ג) 'והאיש משה'" (מכילתא יתרו פרשה א). והיינו, לפי שמלשון הפסוק מבואר שרק אחד מהם השתחוה לחבירו לכן הוכרח המכילתא להכריע, מי השתחוה למי.

אמנם האוה"ח שואל על דברי המכילתא, שהרי גם יתרו נקרא 'איש' דכתיב (ב כא) 'ויואל משה לשבת את האיש', וא"כ למה הכריע המכילתא שרק משה נקרא 'איש' והוא זה שהשתחוה ליתרו. והאוה"ח ממשך וטוען, שבאמת כל יסוד דברי המכילתא טעונים ביאור. דהנה יסוד דברי המכילתא מסובבים על ההנחה הזאת, שהתואר של 'איש' הוא תואר של חשיבות, ויסוד זה טעון הסבר שהרי יש לשאול: "מה מעלה יש בשם זה של 'איש' והלא כל אדם יקרא 'איש' ונקבתו 'אשה'. וגם בבהמות מצינו שאמר הכתוב בפרשת נח (בראשית ז ב) 'שבעה איש ואשתו'".

ומתריך האוה"ח "אלא שישתנה שם איש כשיהי' במקום זכרון האדם ויוסף לו ליווי קריאת 'איש' זה יגיד שהוא לשון מעלה, לבמקום שיאמר 'איש' בלא זכרון שמו, זה יימצא במקום השם, ולא יגיד מעלה". דהיינו שרק באופן שהזכיר השם של האדם, נחשבת הוספת התואר של 'איש' כתואר של חשיבות – המורה על היות האדם ההוא, איש חשוב ומכובד. אולם באופן שהפסוק אומר את הלשון של 'איש' מבלי להזכיר את שמו הפרטי, אין זה נחשב לתואר של חשיבות אלא כתואר רגיל, הראוי לכנות בו את כל אדם. כי זהו הדרך שבו הכתוב מכנה את האדם במצבים שהכתוב לא מזכיר במפורש את שמו הפרטי של האדם.

ולפי"ז מבואר, שרק התואר של 'איש' הנאמר אצל משה, מורה על חשיבות ושררה. שהרי רק לענין משה, נכתב בפסוק, שמו הפרטי עם תוספת התואר של 'איש'. אולם לענין יתרו, הרי לא נכתב התואר של 'איש' אלא במקום שלא נכתב שמו. ולכן התואר של 'איש' הנאמר אצל יתרו איננו מורה על שום מעלה וחשיבות אלא הוא רק הכינוי הרגיל שבו מכנה הכתוב את האדם כששמו הפרטי לא מוזכר בכתוב.

ולפי זה כשהכתוב אומר 'וישאלו איש לרעהו לשלום' יש אפשרות לבאר את התואר 'איש' בשני אופנים: א' התואר של 'איש' המוזכר בפסוק איננו תואר של חשיבות. ב' התואר של 'איש' המוזכר בכתוב הוא תואר של חשיבות. והנה לפי הדרך הראשון, שהתואר של 'איש' המוזכר בפסוק איננו תואר של חשיבות, אלא הוא "שם צודק על כל נברא זכר כו' [דהיינו ש] הוא כינוי הרגיל בבחינת הזכרים", לא נוכל להכריע את כוונת הכתוב באומרו 'וישתחו וישק לו' – מי השתחוה ונשק למי [-משה ליתרו או יתרו למשה]. שהרי כיון שרק אחד מהם השתחוה לחבירו, והתואר של 'איש' המוזכר בפסוק, יכול להיאמר בין על משה ובין על יתרו [לפי דרך זה, שהוא רק כינוי רגיל הנאמר על כל אדם] אי"כ אין הכרע מדברי הפסוק אם משה השתחוה ליתרו או שיתרו השתחוה למשה.

ואם כן מוכרחים אנו לפרש את התואר של 'איש' הנאמר בפסוק, כפי המהלך השני הנ"ל שהוא תואר של חשיבות. שהרי "לא בא הכתוב לסתום אלא לפרש" דהיינו שהתורה לא תכתוב דבר באופן שאין שום אפשרות

בשמעם ב' דברות ראשונות מפי ד' נתגשמו שאר הדברות בהתעטפם בלבוש מלאך

ב) ולכאורה יש להוכיח דלא כמוש"כ, ממה שכתב האוה"ח לענין עשרת הדברות. שהרי מדברי האוה"ח שם משמע, שהאוה"ח סובר כהרמב"ם ולא כהרמב"ן וכמו שיתבאר. דהנה האוה"ח (שמות כ א, דברים ד יב) מבאר, שאע"פ שד' יתברך אמר את כל עשרת הדברות בבת אחת מ"מ בני" לא שמעו את כולם אלא הם רק שמעו את שני הדברות הראשונות של 'אנכי', ולא יהי' לך, ואז יצתה נשמתם.

והאופן שבו הם שמעו את שאר השמונה דברות הי' באופן כזה: [דהנה כשד' אמר את עשרת הדברות בני" רק שמעו את שני הדברות הראשונות, אמנם הם לא שמעו מפי ד' את השמונה דברות האחרות לפי שיצתה נשמתם תיכף ומיד לאחר שהם שמעו את שני הדברות הראשונות (כ"כ האוה"ח דברים לג ג, ואכמ"ל בביאור דברי האוה"ח שמות כ א ד"ה עוד יתבאר הכתוב על דרך אומרום ז"ל)]. אולם מהדיבור של ד', שנכללו בו השמונה דברות האחרונות, נחצבו שמונה מלאכים – שהיו בצורת אש לוהט (אוה"ח דברים ד לו, וזהו ג"כ כוננת האוה"ח שמות כ א). והמלאכים האלה עמדו מוכנים על הר סיני עד להעת שחזרה נשמתם של ישראל ע"י טל של תחיל, ואז שמעו בני" את השמונה דברות הנשארות מפי המלאכים הללו. [ולענין מש"כ במדרש, שנחצבו מלאכים מכל העשרת הדברות, וכן מש"כ האוה"ח (בכמה מקומות) שגם משה אמר להם את השמונה דברות ביחד עם המלאכים אכמ"ל בזה].

דהיינו כיון שיצתה נשמתם [כשהם שמעו את שני הדברות ראשונות מפי ד'], מפני שהם לא יכלו לסבול כח רוחני נעלה כזה של שמיעת דבר מפי ד', לפיכך סיבב ד' שהשמונה דברות הנשארות לא יימסרו להם באופן רוחני כל כך [כדברות הראשונות], אלא הם יתלבשו ויתעטפו (עי' אוה"ח במדבר שם) בהשמונה מלאכים הללו. ולפיכך לא יצתה נשמתם כשהם שמעו את השמונה דברות האחרונות.

[והיינו שאע"פ שבני" טענו אחר כך (בפסוקים שבשמות כ טו, דברים ה כ-כד) שהם אינם יכולים לסבול – אפילו את הדרגה הפחותה הזאת של שמיעה מפי המלאך] – כי יראתם מפני האש" (דברים ה ה). והיינו שהם נתייראו 'אפילו' מהאש – המלאכים שדיברו אליהם, שמציאותם היתה 'אש לוהט'. (כן נראה לומר עפ"י ד' האוה"ח (שם) ודו"ק היטב. וע"ע אוה"ח (דברים יח טז)) מ"מ לא יצתה נשמתם בשעה שהם שמעו את הדיבור מפי המלאכים הללו. לפי שהדיבור שהם שמעו מהמלאכים, הי' בדרגה רוחנית פחותה יותר מהשני דברות ראשונות שהם שמעו מפי ד'.

ואציין שייסוד הדברים הללו מבוארים מדברי האוה"ח (דברים לג ג וע"ע שם ד יל), שכתב, שפסקה זוהמתן עי"ז שיצתה נשמתם באמצעות שמיעת שני הדברות הראשונות מפי ד' יתברך. ודו"ק. ומבואר, שרק לאחר שמיעת שני הדברות הראשונות פסקה זוהמתן, ולא לאחר שמיעת השמונה דברות אחרונות. כי שמיעת שני הדברות הראשונות הי' באופן רוחני נעלה יותר מהאופן שבו הם שמעו את השמונה דברות האחרונות וכמו שנתבאר].

השמונה דברות שבני" שמעו מהמלאכים היתה בגדר של נבואה אבל מה שדניאל שמע מהמלאך לא הי' בגדר של נבואה הסבר החילוק בזה

ג) והנה אע"פ שבני" רק שמעו את השמונה דברות אחרונות מפי מלאך מ"מ האוה"ח (דברים ה ה) כותב שהשמיעה הזאת היתה בגדר של

נבואה מפי ד'. שהרי האוה"ח מבאר, שהפסוק האומר 'פנים בפנים דבר ד' עמכם בהר מתוך האש', נאמר לענין "כל" עשרת הדברות. דהיינו שההגדרה של האופן שבו שמעו ישראל את "כל" עשרת הדברות הוא: 'פנים בפנים דבר ד' עמכם'. ונראה פשוט שדיבור שהוא מסוג כזה של 'פנים בפנים', נחשבת כנבואה גמורה.

ואם כן לכאורה נמצא מבואר דלא כמוש"כ לעיל – שהאוה"ח סובר שדבר ד' הנשמע לאדם ע"י מלאך, לא נקראת נבואה. שהרי ממה שכתב האוה"ח בענין האופן שבני" שמעו את עשרת הדברות, משמע, שגם הדיבור של השמונה דברות – שבני" שמעו מהמלאכים, נחשבה כנבואה גמורה.

אמנם לפי האמת נראה לומר שאין מדברי האוה"ח הללו שום סתירה למש"כ לעיל בשיטת האוה"ח. לפי שיש לחלק בין מה שדניאל שמע מהמלאך לבין מה שבני" שמעו מהמלאכים. שהרי המקור והשורש שממנו נבע הדיבור שדניאל שמע, הי' המלאך שנדבר איתו. אולם הדיבור שבני" שמעו בהר סיני, נבע מפי ד' יתברך בעצמו, אלא שאחרי שיצא הקול מפי ד' הוא 'נתלבש ונתעטף' בהמלאך, בכדי למעט את עוצם רוחניותו (וכמו שנתבאר לעיל). ולפי"ז יש לומר, שהאוה"ח סובר, שהדיבור שדניאל שמע, לא היתה בגדר של נבואה, כיון שהוא נבע מהמלאך משא"כ הדיבור שבני" שמעו – אע"פ שזה הי' ממלאך – הי' נחשב כנבואה כיון שהוא נבע מפי ד'.

האם נתכוין ד' מתחילה ללמד לבני" את כל התורה מפיו מחלוקת הרמב"ן והאוה"ח בזה

ד) [הערה נוספת בדרך אגב: הנה לפי שלעיל הובאו דברי האוה"ח בפרשת ואתחנן (דברים ה ה), אציין שמדברי האוה"ח (שם) מבואר דלא כהרמב"ן (שמות כ טו, דברים ה כד). דהנה הרמב"ן סובר שד' נתכוין מתחילה להשמיע לישראל מפיו 'רק' את עשרת הדברות ולא את כל התורה כולה. כי שאר דברי התורה יימסרו לישראל באמצעות משה רבינו, ורק הוא ישמע את הכל מד'. אמנם האוה"ח סובר שלולא דברי בני ישראל שאמרו (שמות כ טז, דברים ה כד) 'דבר אתה עמנו – קרב אתה ושמענו כו' ואת דבר אלינו, הי' ד' משמיע לישראל את 'כל' התורה באופן של 'פנים בפנים [דבר ד' עמכם]].

ואציין שמדברי רש"י [-ואת דבר אלינו. התשתם את כחי כנקבה, שנצתערתו עליכם ורפיתם את ידי, כי ראיתי שאינכם חרדים להתקרב אליו מאהבה – וכי לא הי' יפה לכם ללמוד מפי הגבורה ולא ללמוד ממני] (דברים ה כד)] אין הכרח לומר כשיטת האוה"ח – שלולא דבריהם הי' ד' בעצמו מלמד את כל התורה לישראל. שהרי אפשר לומר שדברי רש"י נאמרו רק לענין השמונה דברות אחרונות – שהי' עדיף להם לשמוע אותם מפי ד' ולא מפי משה.

שהרי יש לומר שרש"י סובר, שבני" אמרו 'דבר אתה – קרב אתה' לאחר שני הדברות הראשונות, ולא לאחר גמר כל העשרת הדברות. שהרי יש אומרים (רא"ם שמות כ א) שרש"י סובר [(שמות יט יט, כ א). אולם מדברי החזקוני (כ א) משמע, שגם רש"י סובר שהם 'שמעו' את כל עשרת הדברות מד', אלא שהם רק הבינו את שני הדברות הראשונות, ומשה הסביר להם את השמונה דברות אחרונות]. שהם רק שמעו מפי ד' את שני הדברות הראשונות, והשאר הם שמעו רק ממשה רבינו (-כשיטת ריב"ל במדרש (שיה"ש א ב) וע"ע מכות כד). ואם כן יסבור רש"י שהם אמרו את הפסוקים הנ"ל לאחר שמיעת שני הדברות הראשונות ולא לאחר כל עשרת הדברות (כמבואר במדרש (שם), ששני הנקודות הללו תלויים זה בזה, וכ"כ הכלי יקר (כ ב) והמלבי"ם (כ טו)).

הגליון הזה מוקדש לע"נ מרת בריינא זלאטא ב"ר ראובן יצחק ע"ה, נפטרה כ"ו סיון תשע"ז
הגליון הזה נתנדב לע"נ מו"ה סעדי-ה ב"ר מיימון ז"ל, נלב"ע ט"ז שבט תשס"א
הגליון הזה נתנדב לע"נ איש נעים הליכות, שריד לדור ישן
הרה"ג ר' אלהן בן הרב פרץ זצ"ל, נפטר שב"ק כ"ג סיון תשע"ז

י"ל ע"י מכון פניני אור החיים לתיקונים והערות נא לפנות למייל: peninei.ohrhachaim@gmail.com או בטל: 300-0360-845

נא לא לעיין בשעת התפלה וקריאת התורה